

Orhan Erinc
Gazeteciler Cemiyeti
Yönetim Kurulu Üyesi

a) Mesleki Sorumluluk

Dünyanın en etkin kamu görevlerinden biri olan gazetecilik her meslek gibi kendisine tanınan yetki ve kolaylıklara karşı bir ahlaksal sorumlulukla sınırlandırılmıştır.

Bu nedenle ülkemizin de kurucuları arasında yer aldığı Birleşmiş Milletler örgütü, ikinci dünya savaşı sonrasında soruna gazetecilerin çözüm getirmesine ön ayak olmuş ve 1912 yılında kabul edilen "Uluslararası Basın Ahlak Yasası" bu konudaki başlıca ilkeleri getirmiştir. Buna göre;

"Haberleşme ve Basın Hürriyeti insanın temel hürriyetlerinden biri ve Birleşmiş Milletler Anayasasında yer alıp İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde de ilân edilen bütün hürriyetlerin mehenk taşıdır. Barışın yerleşip korunması bakımından bu hürriyetin büyük önemi vardır.

Haberleşme ve basın işlerinde çalışanlar olayları anlatıp yorumlarken ancak gerçeğe bağlı kalmak gibi bir ahlaksal sorumluluk hissettikleri ve sorumluluk hislerini hiç bir zaman kaybetmedikleri taktirdedir ki bu hürriyetin daha iyi korunması mümkün olacaktır." Ancak Türkiye bu basın ahlak yasasının tamamen dışında kalmayı yeğlemiş ve bu nedenle de gazetecilerin görev ve özgürlük sınırları, siyasal iktidarların değer yargılarına uygun biçimde yasalarla ve katı biçimde çizilmiştir.

Ülkemizde basının sorumluluk sınırlarının kendi mensupları tarafından çizilmesi 1960 devriminden sonra gerçekleşmiştir. Gazeteciler Cemiyetinin öncülüğünde başlayan girişimde, 1959 yılında 59 basın davasının mahkumiyetle sonuçlanması ve 61 gazetecinin toplam 48 yıl 10 ay 1 gün hapis ve 210 bin lira para cezasına çarptırılması da etkili olmuştur.

Türk Basınının sansüre karşı çıkışının 50'nci ve ilk Türk Gazetesinin yayınlanışının 100'üncü yıldönümü nedeniyle 24 Temmuz 1960 günü düzenlenen törende imzalanan 10 maddelik Basın Ahlak Yasası konuya mesleki açıdan ilk kez somut biçimde yaklaşılmasını gerçekleştirmiştir.

I) İlkeler:

10 maddeden oluşan Basın Ahlak Yasası bir yandan yasaklayıcı hükümler getiriyor bir yandan da uyulması gereken ödevleri belirtiyordu.

Yasaklanan hususlar şunlardır:

- Gazetecilik mesleğini, ahlaka aykırı özel amaç ve yarar-
lara alet etmek ve kamu yararına zarar verici bir şekilde kullan-
mak,
- Müstehcen yayında bulunmak,
- Galiz kelimeler kullanmak,
- Şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapmak,
- Kamu yararını ilgilendirmeyen hallerde kişilerin özel
hayatlarını küçük düşürücü şekilde teşhir etmek,
- İftira ve isnatta bulunmak,
- Dini istismar etmek,
- Gerçeklerden maksatlı olarak ayrılmak,
- Kişisel kanaat ve görüşlere haberlerin metinlerinde yer
vermek
- Kamu yararı mutlak lazım göstermediği hallerde "mahrem
kaydıyla verilen bilgileri yayınlamak
- Haber başlıklarında haberin ihtiva ettiği hususları
tahrif etmek,

Yasa Gazetecilere şu ödevleri yüklüyordu:

- Doğruluğu şüphe uyandıran ve tahkiki gazetecilik imkân-
ları içinde bulunan haberleri yayınlamadan önce tahkik etmek,
- Haber kaynaklarının mahremiyetini korumak ve kendisine
verilen surlara saygı göstermek,
- c - Amborgalara uymak,
- İlan niteliğindeki yayınların ilan olduklarını tereddüde
yer vermeyecek şekilde belirtmek,
- Verilen yanlış bilgilerden dolayı yollanan haklı cevap
veya teklifleri en kısa zamanda ve yanlış verilmiş bilginin
tesirini giderecek şekilde yayınlamak.

Basın Ahlak Yasasını uygulamak amacıyla öngörülen Basın
Şeref Divanının oluşmasıyla 1960 Ağustosunda yürürlüğe giren
sisteme bağlı umutlar daha ilk yılda sönmeye yüz tutmuştu.
Sorumsuz yayınlar artıyordu. Yalnızca "teşhir" olarak belirlenen
yaptırım yetersiz kalıyordu. Bu nedenle 1962 yılında 195 sayılı
Basın İlan Kurumu Yasasının 48'inci maddesinden yararlanılarak
"Bir yıl içinde iki ihtar bir takbih veya iki takbih cezası
verilen gazetenin ilân ve reklamlarının kesilmesine" karar
verildi.

Ancak ilân kesilme cezası verilen, gazeteler birer ikişer, Basın Şeref Divanı kararlarına uyacakları yolundaki imzalarını geri almaya başladılar. Girişim bir kez daha başarısızlığa uğramıştı. Bu duruma da bir çözüm arandı. Bulunan formül şuydu. Basın İlan Kurumu, 49. maddeye dayanarak Basın Ahlak Yasasını aynen benimseyecek ve Basın Şeref Divanını da bir "bilirkişi heyeti" olarak kabul edecekti. Formül 1964 yılında yasama geçirildi. Fakat Basın Şeref Divanının etkinliği giderek azalıyor. 1967 yılında ortada sadece işlerini yitirmiş ve tarihsel bir belgeye dönüşmüş "Basın Ahlak Yasası" kalmıştı.

Türkiye'de "Basının kendi kendine kontrolü alanında büyük bir atılım sayılan Basın Şeref Divanı oluşum biçimi yüzünden batıda biraz da kuşku yaratmıştır. "Örneğin Avrupa Konseyi İnsan Hakları Dairesi Danışmanı Dr. Karel Vasak" İstanbul Üniversitesinin bir profesörünü de Türkiye Basın Şeref Divanında yer almış bulunmaktadır. Gazetelere ve gazetecilere karşı yapılan şikayetleri incelemekle görevli organın üyeleri, az önce sözünü ettiğimiz Avusturya Basın Konseyi Tüzüğü'nün 3. maddesinin 2. fıkrasında özellikle açık olarak belirtildiği gibi bağımsız olarak girecektir" diyordu

"Basın Ahlak Yasası" yaptırımını uygulama alanından kalkmış olmasına rağmen Türk gazetecilerinin sorumluluk ve ödevlerini belirlemesi bakımından değerini bugünde korumaktadır.

Basının kendi kendisini kontrolü yönünde ikinci girişimde yine Gazeteciler Cemiyeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Cemiyetin 1972 yılı kongresinde "Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları" başlıklı bir metin üyelerin oy birliği ile kabul edilmiştir. Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından hazırlanmış olan metin özetle şu ilkeleri içermektedir.

- Gazeteci ve gazete yazarları halka kesin ve doğru haberler vermeye gayret etmeye zorunludur.

- Basın yoluyla namus ve haysiyet kırıcı yazılar yazmak veya iftira ve isnadlarda bulunmak, hakaret etmek, hediyeler kabul etmek ve sahibinin haberi olmadan aktarma yapmak ağır mesleki suçlar teşkil eder.

- Bir gazeteci ancak haysiyet, vekâr ve tarafsızlığını ispat edebileceği bir vazifeyi kabul etmelidir.

"Basının kendi kendisini kontrolü" konusu 19-21. Aralık 1975 de İstanbul'da toplanan 2. Türk Basın Kurultayında da üzerinde durulan kısımlardan biri olmuştur. Değiştirge önermeleri sonucunda Kurultayın konuya ilişkin kararı şöyle olmuştur:

"Komite üyeleri, Basının, kamu oyunun oluşturulmasındaki gücünü dikkate alarak, bu gücü oranında sorumluluk taşıdığında görüş birliğine varmışlardır. Yeteri kadar sorumlu olmayan bazı yayınların basın özgürlüğünü ve basına saygıyı tehdit edici gelişmelere vesile yapabileceğini dikkate alan komisyon bu sorunun bizzat basın tarafından çözümlenmesini uygun bulmuştur. Dış müdahaleler yerine oto kontrol mekanizmasının yeterli biçimde işletilmesi bunun için:

a) Eski tecrübelerden de yararlanılarak daha etkin ve güçlü hatta yasal bir kuruluşun teşkili,

b) Gazetelerin yayın politikasında, fikir işçilerinin sorumluluğunun bulunması dolayısıyla yönetime katılmaları sağlanmalı"

Basının kendi kendisini kontrolü sorunu bugün de önemli bir sorun olarak ortadadır. Gazeteciler Cemiyetinin bu konuda hertürlü girişime hazır olduğunu "Basının kendi kendini kontrolü" yönetimin yeniden yasama kavuşturmak için tüm Basın Kuruluşlarına çağrıda bulunduğunu bu vesileyle Yönetim Kurulumuz adına açıklamayı gerekli bir görev saymaktayım.

c) Yasal Sorumluluk:

Türkiye'deki yasa enflasyonundan etkilenen kurumların başında basın, görevlilerin başında da gazeteciler gelmektedir.

Basın Yayın Genel Müdürlüğünün 1977 yılında yayınladığı ve "Türk Basın Yayın Mevzuatı" adını taşıyan 606 sayfalık derleme bu konuda değerli bir belge olmaktadır. Yapıtta basınla doğrudan ilgili 42 kanun'un tümü yada ilgili maddeleri, bunun yanı sıra da çok sayıda tüzük ve yönetmelik yer almaktadır.

Yasaların basını sınırlayan yapılarındaki ana espriyi Sayın Prof. Vakur Versan'ın şu gözlemleri ile anlatmak olasıdır: " Öteden-beri siyaset adamlarımız ve Devlet kuvvetlerini ellerinde tutanlar, bu kuvvete mutlak ve sınırsız bir şekilde sahip olmak eğilimini göstermişler, bunu hukuk kurallarıyla bağlamak, sınırlamak veya ortak kuruluşlarla paylaşmak çabalarına daima karşı çıkmışlardır." (27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı-Milliyet Gazetesi 27.5.1976) Yasal sorumluluk konusuna bu ana çizgilerle değindikten sonra, özellikle üç ana noktada durmak istiyoruz.

1- Basın Yasasına göre Sorumluluk:

Basın Yasasının, "Basında Mesuliyet Başlığını" taşıyan 4.bölümde yer alan 16.maddesi 2231 sayılı yasayla 8.5.1979 günü yeniden düzenlenmiştir.

Yeni yasa, sorumluluk espriğini değiştirmemiş ancak yazı işleri müdürlerine hapis ve sürgün cezası verilemeyeceğini hükme bağlamıştır..

Basın suçlarında hapis cezasının kaldırılması çabasında olumlu bir adım sayılabilecek bu değişiklik özünde eski maddenin Anayasaya aykırı durumunu korumaktadır.

Anayasamızın 33 maddesi cezaların kişiselliği ilkesini getirirken gerekçesinde yazarla birlikte yazışları müdürünün de cezalandırılması ilkesinin Anayasaya aykırı olduğunu açıkça vurgulamıştır. 16.madde yeni şekli ile "devrim tasarrufu" sayılmaktan ve böylece de mahkemelerde itiraz yoluyla iptali istenemeyecek" hükümler arasından çıkmıştır. Bu nedenle maddenin 1. fıkrasındaki "Mevkutelere işlenen suçlarda sorumluluk, suçu vücuda getiren yazıyı yazan veya resmi yapan kimse ile beraber bu mevkutenin ilgili sorumlu müdürüne aittir" hükmünde yer alan "ile beraber bu mevkutenin ilgili sorumlu müdürüne" ibaresi Anayasaya aykırı düşmektedir.

Mahkemelerde bu konuda yapılacak itiraz karşısında anılan ibarenin iptal edileceğine kesin gözü ile bakılabilir.

2- Anonima hakkı:

16.maddede yapılan değişiklik anonima hakkının sınırsız bir tanınmasını sağlamıştır. Eski madde ceza yasasının 125 ve 145. maddeleri için anonima hakkını reddetmekte ve sorumlu müdüre bu yazıların sahiplerinin açık kimliklerini istek tarihinden itibaren 24 saat içinde Cumhuriyet Savcılığına bildirme zorunluluğunu getiriyordu. Yine 2231 sayılı yasa ile kaldırılan 27.madde ise bu kurala uymayan yazı işleri müdürlerine 3 aydan 1 yıla kadar hapis ve 500 liradan 2.000.-liraya kadar para cezası öngörüyordu.

Anonima hakkının tümüyle tanınması ve gazetecilerin meslek ahlakları ile uyumlu bir biçime getirilme önemli bir adımdır. Artık mesleksi ahlak açısından "kaynaklarının mahremiyetini korumak ve kendisine verilen sırlara saygı göstermek zorunda olan Gazeteci yasal yollardan meslek ahlakına aykırı davranışa zorlanamayacaktır.

3- Cevap ve Düzeltme hakkı:

Bu konu sempozyumda ayrıca bir konu oluşturmaktadır. Ancak cevap ve düzeltme hakkını düzenleyen 19.maddenin gerek yapısı gerekse uygulamalar nedeniyle ulaştığı yorum biçimi "doğru bir haberin bile yalanlanmasına" olanak vermektedir. Bunun yüzlerce örneğini vermek olasıdır. Bizim belirtmek istediğimiz bu konuda da mesleksi ahlakla yasa arasındaki çelişkidir.

Basın Ahlak Yasasının 3.maddesi şu hükmü getirmiştir "Tahkiki Gazetecilik imkanları içinde bulunan haberler, tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz."

Diğer bir deyişle gazeteci haberi aldıktan sonra soruşturacak ve doğruluğuna inandıktan sonra yazacaktır. Yani gazeteci ek bir çaba göstermek ve zaman harcamak zorundadır.

Oysa 19 maddenin genelde uygulaması "haberde adı geçenin cevap veya düzeltme gönderme yetkisine sahip olduğu" biçimine dönüşmüştür.

Böyle bir uygulamaya uğrayan gazetecinin yasalara saygısı azalır veya ahlaksal çabalarının sonuçsuz kalması karşısında bu konudaki titizliği azalır sorumlusu herhalde "büyük ölçüde" kendisi olmayacaktır.

Yasa koyucular yetkili kurumlar ve basın örgütleri bu çelişkiyi de gidermek için çaba göstermek zorundadırlar.

Bağlıca Kaynaklar:

- 1- Samih Tiryakioğlu: Gazetecilik Ahlâkı ve Prensipleri- Anadolu Basın Semineri-Hazırlayan Basın İlan Kurumu 1968
- 2- Abdi İpekçi: Türk Basınının Kendi Kendini Kontrol Denemesi- Basın Dünyası Sayı: 27-28
- 3- İkinci Basın Kurultayı- Basın Yayın Genel Müdürlüğü 1976
- 4- Türk Basın Yayın Mevzuatı-Basın Yayın Genel Müdürlüğü 1977
- 5- Basın Ahlak Yasası ve Basın Şeref Divanı Statüsü- Basın Şeref Divanı Yayını-1960
- 6- Gazeteciler Cemiyeti 1971-1972 Dönemi Çalışma Raporu

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E, 2648